

DE KATHOLIEKE KERK
IN DE TWEEDE HELFT VAN DE
TWINTIGSTE EEUW

JOSÉ ORLANDIS

GESCHIEDENIS VAN DE
KATHOLIEKE KERK
IN DE TWEEDE HELFT VAN DE
TWINTIGSTE EEUW

Theologische inleidingen

INHOUDSOPGAVE

Ten geleide	11
Over de auteur en het boek	13
Inleiding	15

Eerste Deel: het tijdperk van het Tweede Vaticaans Concilie

I De laatste jaren in het pontificaat van Pius XII	20
1. Een strak georganiseerde Kerk	20
2. Enige redenen tot bezorgdheid	20
3. De leiderschapsstijl van Pius XII	22
II Het pontificaat van Johannes XXIII	24
1. Een conclaaf met een vraagteken	24
2. Angelo Roncalli, paus Johannes XXIII	25
3. De persoonlijkheid van de nieuwe paus	27
4. Het bijeenroepen van het Tweede Vaticaans Concilie	29
5. De Kerk en de priesters, een actueel thema	31
6. De bijzonderheden van het op handen zijnde Concilie	32
7. Voorbereidingen en begin van het Concilie	34
8. Moeilijkheden tijdens het verloop van Vaticanum II	37
9. De dood van Johannes XXIII	39

III Paulus VI en het Tweede Vaticaans Concilie	40
1. De afkomst van Paulus VI	40
2. De persoonlijkheid van Giovanni Battista Montini	42
3. Giovanni Battista Montini en de katholieke studentenbeweging	44
4. Substituut Montini	46
5. Kardinaal-aartsbisschop van Milaan	48
6. De voortzetting van het Tweede Vaticaans Concilie ...	49
7. De tweede zitting van het Concilie	50
8. Twee kerkelijke gebeurtenissen	52
9. De derde zittingsperiode van het Concilie: de Constitutie 'Lumen gentium'	53
10. Het decreet over de Oosterse Kerken en over de oecumene	56
11. Vijf documenten die op 28 oktober 1965 werden goedgekeurd	57
12. De dogmatische Constitutie 'Dei Verbum' en het decreet over het lekenapostolaat	59
13. Godsdienstvrijheid en het decreet over de priesters en over de missie-activiteit	60
14. De pastorale Constitutie 'Gaudium et spes'	63
15. Het einde van het Tweede Vaticaans Concilie	64
16. Enkele algemene overwegingen	66
 IV Een tijd van hervormingen	68
1. Ontvankelijk voor hervormingen	68
2. Meer eenvoud van vormen	69
3. De hervorming van de Curie	71
4. De pauskeuze	72
5. De bisschoppenconferenties	73
6. De bisschoppensynode	74
7. De liturgiehervorming	75
8. Het leergezag van Paulus VI	78
9. De oecumene	81
10. Missiereizen	83
11. De medewerkers van de paus	85

V De Kerk van Paulus VI: licht en schaduw	88
1. Een balans van het Concilie	88
2. De postconciliaire crisis	89
3. Statistische gegevens	91
4. Oorzaken van de crisis	94
5. Liturgische en disciplinaire onregelmatigheden	97
6. Het fenomeen 'protest'	99
7. De encycliek <i>Humanae vitae</i>	101
8. Reacties op <i>Humanae vitae</i>	102
9. De reactie van de bisschoppen	104
10. De reactie in België en Nederland	105
11. Paulus VI en de Jezuïetenorde	107
VI Problemen bij enkele particuliere Kerken	110
1. De Kerk in Nederland: de Katechismus en het Pastoraal Concilie	110
2. De situatie in Frankrijk en de zaak mgr. Lefèbvre	114
3. De moeizame betrekkingen van de Heilige Stoel met Spanje onder Franco	117
4. Problemen van het katholicisme in de Verenigde Staten: de oorlog in Vietnam en de legalisering van abortus	125
5. De 'Ostpolitik'	129
6. Tekenen van hoop en gevaren in de Kerk van Latijns-Amerika	135
7. De Kerk in Afrika tijdens de dekolonisatie	144
8. De Kerk in Azië: Vietnam en de Volksrepubliek China	145
9. Het katholieke leven in Italië tijdens het pontificaat van Paulus VI	149
10. Het einde van het pontificaat	151
VII Johannes Paulus I, 33 dagen paus	152
1. Het conclaaf dat maar één dag duurde	152
2. Eerste pastorale daden	153
3. De plotselinge dood van Johannes Paulus I	154

Tweede Deel:
de Kerk ten tijde van Johannes Paulus II

VIII De keuze van Johannes Paulus II	158
1. Een onvoorspelbaar conclaaf	158
2. De grote verrassing	159
3. Een uitzonderlijke biografie	160
4. De persoonlijkheid van Johannes Paulus II	162
5. De beproeving van het lijden	163
6. Eerste publicaties van het pauselijk leerambt: een serie encyclieken over de Drie-eenheid	165
IX Het bestuur van de Kerk	166
1. ‘Apostolische pelgrim’	166
2. Enkele statistische gegevens	168
3. Collegiaal bestuur	169
4. Het pauselijk leerambt	173
5. De medewerkers van Johannes Paulus II	175
6. Het internationale karakter van de Heilige Stoel	177
7. Internationale betrekkingen	178
8. Johannes Paulus II en de hedendaagse geschiedenis	180
9. Het Europa van Johannes Paulus II	181
10. De vernieuwing van het kerkelijk recht	183
11. De hervorming van de Curie en de pauskeuze	185
12. De Catechismus van de katholieke Kerk	188
13. De prelatuur Opus Dei	190
14. Kerkelijke statistieken	192
X De Kerk en de crisis van de nieuwe moderniteit	197
1. Redenen tot hoop	197
2. De invloed van het secularisme	198
3. De strijd tegen het leven	200
4. De desintegratie van het gezin	202
5. Feminisme en homoseksualiteit	203
6. De bescherming van het leven	205
7. De verdediging van het gezin	207

8. Feminisme tegenover vrouwelijkheid	209
9. Problemen van seksuele ethiek	211
10. Het sociale vraagstuk	213

XI De toestand van de Kerk aan het einde van de twintigste eeuw217

1. Algemene aspecten	217
2. Opkomst en neergang van de bevrijdingstheologie	219
3. Ideeën en feiten	221
4. Het engagement van de Kerk	223
5. Het theologisch relativisme	224
6. De crisis van de moraaltheologie: de encycliek <i>Veritatis splendor</i>	226
7. Protest en tegenspraak	229
8. Tegenspraak in Nederland en Duitsland	231
9. Tegenspraak in Zwitserland en Oostenrijk	234
10. De grote strijdvragen	236
11. Van de 'zaak Lefèbvre' naar het 'schisma van Lefèbvre'	238
12. Gevolgen van het schisma en de lering eruit	241
13. Een extern gevaar: de verbreiding van sekten	243
14. De invasie van sekten in Latijns-Amerika	244
15. Sekten in de westerse welvaartsmaatschappij	246
16. De Kerk in Afrika en Azië	248
17. De conferenties van Cairo en Peking	250
18. Katholiek geloof en wetenschap	253
19. Nieuwe kerkelijke bewegingen	257
20. 'Comunione e Liberazione' en 'De Neocatechumenale Weg'	259
21. De oecumenische kwestie	261
22. De katholieke Kerk en de Kerken van de Reformatie	263
23. Rome en de Grieks-Byzantijnse christenen	266
24. Een periode van moeizame relaties met de Orthodoxie	267
25. De oude Kerken van het Oosten	270
26. De interreligieuze dialoog	271

XII De Kerk aan het begin het derde millennium	274
1. De erfenis van de twintigste eeuw	274
2. Heiligheid in de Kerk van vandaag	276
3. Het jubileum van het jaar 2000	277
Noten	279
Register	291
Bibliografie	308
Algemene werken	308
Het pontificaat van Pius XII	310
Het pontificaat van Johannes XXIII	311
Het Tweede Vaticaans Concilie	312
Het pontificaat van Paulus VI	313
Het pontificaat van Johannes Paulus I	316
Het pontificaat van Johannes Paulus II	317

Ten geleide

Deze studie verschijnt op een gelukkig moment, nu de Rooms Katholieke Kerk op initiatief van Paus Benedictus XVI op 11 oktober 2012, precies vijftig jaar na de plechtige opening van het Tweede Vaticaans Concilie, een Jaar van het Geloof ingaat. Verwacht en gehoopt mag worden dat dit jaar zal leiden tot een groter missionair elan, juist in onze streken waar het geloof als het ware opnieuw moet worden ingeplant in de harten van vele mensen, die zo vaak tevergeefs op zoek zijn naar wat hun werkelijk kan voeden.

Ongetwijfeld zal dit Jaar van het Geloof ook bijdragen tot een hernieuwde belangstelling voor de pausen Johannes XXIII, Paulus VI en Johannes Paulus II. Onder hun pontificaten immers groeide de idee van een Concilie uit tot een van de grootste 'evangelisatieprojecten' in de tweeduizendjarige geschiedenis van de Kerk. De zalige Johannes XXIII stond aan de wieg van het Concilie en gaf de richting aan. Zijn opvolger Paulus VI wachtte de zeker niet gemakkelijke taak om hieraan een eerste uitvoering te geven. De naconciliaire periode werd getekend door goede vernieuwingen, maar ook door verval en polarisatie. Aan de zalige Johannes Paulus II was het gegeven om in lange jaren van bidden en zwoegen de Kerk over de drempel van de hoop te tillen op weg naar een nieuwe toekomst.

De Spaanse priester Prof. José Orlandis, de Auteur van dit boek, mag gelden als een geprivilegieerde getuige van ingrijpende gebeurtenissen en veranderingen binnen de Kerk. Als uitmuntend rechtsgeleerde bezat hij grote kennis van zaken en een onbetwiste onafhankelijkheid om kerkelijke personen en hun handelen te kunnen plaatsen binnen een bredere historische context. Zijn *Geschiedenis van de Katholieke Kerk van de tweede helft van de twintigste eeuw*

leest dan ook als een grondig en erudiet overzicht van de belangrijkste feiten en ontwikkelingen binnen de huidige Kerk.

Graag wil ik Uitgeverij De Boog en de vertalers dr. A. van den Hout pr. en mevr. drs. M. Meulemans gelukwensen met het initiatief om met het publiceren van deze interessante studie de meest recente geschiedenis van de Katholieke Wereldkerk toegankelijker te maken voor een breed Nederlandstalig publiek.

Mgr. Dr. J.M. Punt
Bisschop van Haarlem-Amsterdam

Over de auteur en het boek

José Orlandis Rovira (1918-2010) was lange tijd hoogleraar in de Geschiedenis van het Recht aan de Universiteit van Zaragoza in Spanje. Aan de Universiteit van Navarra was hij de allereerste decaan van de faculteit van Canoniek Recht en de eerste directeur van het Instituut voor Kerkgeschiedenis. Meer dan vijftig jaar verrichtte professor Orlandis naast zijn academische functie intensief onderzoekswerk als historicus. Hij publiceerde ongeveer tweehonderd werken waaronder meer dan twintig boeken over de Late Oudheid, over de grote geheimen van de geschiedenis en over de problematiek van de hedendaagse cultuur. Van zijn boeken —waarvan er veel in andere talen werden vertaald— worden hier slechts enige vermeld: *La Iglesia en la España visigótica y medieval; Instituciones monásticas medievales; Die Synoden auf der Iberischen Halbinsel bis zum Einbruch des Islam (711)* in samenwerking met Ramos-Lisson; *Del Mundo antiguo al Medieval*; het derde deel van de *Historia Universal* van uitgeverij Eunsa; *La época visigoda*, deel 4 van de geschiedenis van Spanje van uitgeverij Gredos; *Memorias de Roma en guerra; Historia Social y Económica de la España visigoda; La vida en España en tiempos de los Godos; La Iglesia Antigua y Medieval*, deel 1 van de *Historia de la Iglesia* van uitgeverij Palabra en in dezelfde reeks *El Pontificado Romano en la Historia*. In het Nederlands verscheen in 2010 een vertaling van zijn *Historia Breve del Cristianesimo* van uitgeverij Rialp (Madrid 1983): *Korte Geschiedenis van de Katholieke Kerk*, uitgeverij De Boog, 200 pp., paperback, ISBN 90 6257 070 4. De Auteur zegt over deze kerkgeschiedenis in vogelvlucht: “Deze Korte geschiedenis van de katholieke Kerk is primair een boek dat over de religieuze historie handelt, maar ik heb steeds geprobeerd om de politieke, culturele en sociale aspecten van de tijden waarin de christenen leefden in het oog te houden.”

De geschiedenis van de katholieke Kerk in de tweede helft van de twintigste eeuw is een spannend en fascinerend onderwerp dat niet alleen specialisten of deskundigen interesseert, maar ieder gecultiveerd mens die een goed inzicht wil krijgen in de wereld waarvan hij deel uitmaakt en in het tijdperk waarin hij leeft. In de loop van deze periode volgden vijf pausen elkaar op de Stoel van Petrus op en kwam het Tweede Vaticaans Concilie bijeen. Na het Concilie werd het nieuwe kerkelijk recht afgekondigd, werd de liturgie hervormd en verscheen er een grote Catechismus. De Kerk is vandaag de dag feitelijk ‘katholiek’, universeler dan ooit.

Maar in de laatste helft van de eeuw kreeg de Kerk ook te maken met het feit dat de huidige samenlevingen over de hele wereld de meest ingrijpende veranderingen sinds eeuwen ondergingen. Een hele reeks nieuwe fenomenen — van geestelijke, sociale, politieke en economisch aard — leidde ertoe dat het aanschijn van de aarde en de levensomstandigheden van de mens sterk veranderden. De Kerk zag zich voor situaties geplaatst die nooit eerder waren voorgekomen en verwarring veroorzaakten in de ziel van talrijke gelovigen. Daarop moet de Kerk een antwoord geven: zo vervult zij haar taak als *Mater et Magistra*, Moeder en Lerares van de katholieken en van alle mensen. Het is juist te stellen dat deze tweede helft van de 20ste eeuw een echt belangrijk hoofdstuk is van de geschiedenis van de katholieke Kerk. Het hoogtepunt ervan vormt het grote jubileum van het jaar 2000, dat de eeuw- en millenniumwisseling gedenkt.

Een overzicht van de geschiedenis van de Kerk in de laatste decennia van een eeuw die nauwelijks achter ons ligt, vormt — zonder het inzicht dat de vrucht is van het verstrijken van de tijd — een grote uitdaging. Professor Orlandis, een historicus met een grote ervaring, was de juiste persoon om deze uitdaging aan te gaan.

Inleiding

De tweede helft van de twintigste eeuw was een periode in de geschiedenis van de katholieke Kerk die bijzonder rijk was aan gebeurtenissen. Vijf pausen volgden elkaar op op de Stoel van Petrus, en ook vond in deze periode het Tweede Vaticaans Concilie plaats, de eerste oecumenische synode sinds het Concilie van Trente die volledig volgens een vooropgezet plan gehouden kon worden, aangezien Vaticanum I aan het einde van de eerste zittingsperiode noodgedwongen onderbroken moest worden, een onderbreking die definitief bleek te zijn. Een nieuwe Codex van het Canoniek Recht, een grote Catechismus waarmee alleen de Catechismus van Trente zich kan meten, een nieuwe liturgie en nog veel meer zaken wijzen op een diepgaande verandering in het leven van de Kerk.

Het opmerkelijkste is misschien dat het leven van de Kerk in de voorbije halve eeuw bovendien werd gekenmerkt door heel radicale veranderingen van de spirituele, sociale, politieke en economische werkelijkheid in de wereld. Een onverwachte schok deed zich voelen in de schoot van de Kerk zelf; onenigheid en protest veroorzaakten bij veel gelovigen verwarring en radeloosheid. Anderzijds leverden de veranderingen, veroorzaakt door elkaar snel opvolgende gebeurtenissen, ongetwijfeld ook positieve vruchten op. Het in diskrediet raken van het marxisme, de ondergang van het sovjetimperium en de dekolonisatie waren positieve factoren op de weg naar een grotere vrijheid in het bestaan van deze mensheid, die door de vooruitgang van de techniek steeds makkelijker onderling communiceert en daarom in zekere zin een grotere solidariteit, maar ook een grotere verantwoordelijkheid voor haar eigen lot aan de dag moet leggen. In deze zin is de Kerk meer 'katholiek' geworden, dat wil zeggen dat ze in sterkere mate de vertegenwoordigster is van de wereldwijde gemeenschap van volkeren: het aanzien van de Heilige

Stoel is nog nooit zo groot geweest en het gezag van de Paus is zó groot geworden dat de heilige Vader zich op dit moment het morele geweten van de wereld kan beschouwen.

Tegelijkertijd heeft de Kerk in deze wirwar van zo verschillende verschijnselen het hoofd moeten bieden aan een overvloed van nieuwigheden, die gedurende de laatste drie decennia van de twintigste eeuw de crisis van de cultuur van de moderniteit hebben veroorzaakt. De welvaartsmaatschappijen van de zogenaamde 'Eerste Wereld' hebben een Copernicaanse omwenteling ondergaan in de hiërarchie van waarden die ze via negentien eeuwen christelijke cultuur hadden geërfd.. Het menselijk leven is door de sociale en juridische erkennig van abortus en de subtiële propaganda voor euthanasie als nooit tevoren in 'vredes-tijd' bedreigd; het gezin maakt een diepe crisis door, met name door de epidemie echtscheidingen; de verbreiding van homoseksualiteit en de toenemende maatschappelijke relevantie ervan, het opkomen van een militant, compromisloos feminisme en nog veel meer zaken die in het nabije verleden niet bestonden, zijn factoren die een grote invloed uitoefenen op de denk- en leefwijze van de mensen van vandaag. Bovendien heeft ook de sociale kwestie, die de laatste honderd jaar aanleiding is geweest van talrijke uitspraken van het pauselijk leergezag, een nieuwe dimensie gekregen: de meest schrijnende vormen van onrechtvaardigheid en ongelijkheid bestaan niet alleen tussen de sociale klassen van een bepaald land onderling, ze zijn ook scherper geprononceerd tussen rijke en arme volken, tussen Noord en Zuid, tussen landen van de Eerste en de Derde Wereld.

Onder deze omstandigheden mag het uiterst vermetel lijken een geschiedenis van de Kerk in de tweede helft van de twintigste eeuw te willen schrijven, aangezien er nog lang niet genoeg tijd verstreken is om deze historische periode met de nodige afstand te bezien. De auteur is zich daarvan bewust en hij verzoekt eventuele onvolmaakthe-

den die aan zijn werk kleven te vergeven; hij is er echter tegelijkertijd van overtuigd dat het de moeite waard was het risico te nemen onvolledig te zijn, wanneer hij er anderszids in slaagt een fundamenteel juiste visie te geven op een hoofdstuk van de kerkgeschiedenis dat door zijn grote nabijheid in de tijd hoogst actueel is. Om de lezer deze dienst te bewijzen heeft hij de grote uitdaging moeten aannemen om het hier aangeboden boek te schrijven.

José Orlandis

Noot van de vertalers

De vertalers hebben gemeend het meeste recht te doen aan de intentie van de Auteur door in beginsel geen redactionele wijzigingen in de hoofdtekst aan te brengen. Hierdoor blijft het karakter van exclusief tijdsdocument bewaard. Wel is ermee rekening gehouden dat de gegevens, met name in deel II: De Kerk ten tijde van Johannes Paulus II, feitelijk eindigen in 1998, het jaar waarin ook de publicatie van het boek valt. Teneinde tegemoet te komen aan de wens naar grotere overzichtelijkheid en actualiteit, werden door de eerste ondergetekende vijftienvintig voetnoten toegevoegd. Ook zijn een paar schemata binnen de tekst aangepast, die over de Bisschoppensynodes en de Encyclieken van Johannes Paulus II. Hierdoor konden enkele kerkelijke ontwikkelingen tijdens de resterende jaren van het lange pontificaat van de zalige Johannes Paulus II (16.10.1978 – 2.4.2005) en de eerste zes jaren van het pontificaat van Benedictus XVI (19.4.2005 –) worden meegenomen. Eerstgenoemde vertaler tenslotte kijkt met dankbaarheid terug naar de wijze lessen en blijken van vriendschap en bemoeiding die hij gedurende zijn doctoraatsstudie Canoniek Recht aan de Pauselijke Universiteit van het Heilig Kruis te Rome van Prof. José Orlandis mocht ontvangen.

André van den Hout

Marlies Meulemans